

# Zadar u srednjem vijeku

## Sažetak

*Rad „Zadar u srednjem vijeku“ analizira političke, vojne, društvene i gospodarske aspekte života u Zadru od ranog do kasnog srednjeg vijeka. Poseban naglasak stavljen je na sukobe između Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva i Mletačke Republike, uključujući Kolomanovo i križarsko osvajanje Zadra 1202. godine. Prikazani su i odnosi s Ludovikom Anžuvincem i Ladislavom Napuljskim te političke igre koje su oblikovale grad. Osim političke povijesti, rad proučava svakodnevicu građana, razmatra obrtništvo, upravu, pomorstvo i trgovinu. Opisan je i značaj zadarskog geostrateškog položaja i prirodnih resursa. Crkvena povijest ima važno mjesto u radu, osobito djelovanje njezinih, crkvenih, redova u obrazovanju i kulturi. Interdisciplinarni pristup omogućuje cjelovit uvid u Zadar kao važno dalmatinsko središte koje je, unatoč ratovima i nepogodama, očuvalo posebnost, autonomiju i gospodarsku vitalnost zahvaljujući otpornosti i snalažljivosti svojih stanovnika.*

**Ključne riječi:** Mletačka Republika, Ludovik Anžuvinc, Ladislav Napuljski, crkveni redovi

## Uvod

Cilj ovoga rada je prikazati razvoj Zadra kao jedne od najrazvijenijih dalmatinskih komuna srednjeg vijeka. Temeljem navedenog cilja se postavljaju dva istraživačka pitanja. Prvo glasi: „Je li Zadar bio konkurent Veneciji na Jadranskom moru?“, a drugo: „Kako su stalne promijene vlasti utjecale na razvoj Zadra kao komune?“

Jadransko more je tijekom antike i srednjeg vijeka imalo izniman utjecaj na ekonomiju različitih država. Ono je brojnim državama bilo izvor ekonomskog blagostanja. Zadar, lat. *Jader*, je iz antike u srednji vijek prenio antičko ime, kontinuiranost naseljenosti, svoj ager, antičku organiziranost uličnog sustava u kojem se ulice sijeku pod pravim kutom, antičke građevine te romaniziran način života (Klaić i Petricioli, 1976: 51-53). Razlog zbog kojega je bio privlačan raznim državnim vladarima je njegova geografsko-strateška pozicija. Nalazi se na poluotoku, s tri strane je okružen morem, a sa sjevera se pruža Velebit koji onemogućava osvajanje. More i Velebit su predstavljali prirodnu prepreku. Do Zadra se lako moglo doći njegovim zaleđem. No, pred Zadrom su stajale antičke zidine koje

su ga štatile. One su se tijekom razvijenog srednjeg vijeka proširile gradnjom morskih zidina (Jović, 2010: 79-83). Na južnom pravcu sigurnost su mu pružale ostale dalmatinske komune poput Trogira, Splita, Šibenika itd. Veličina područja koje se nalazilo pod zadarskom upravom omogućila je razvoj različitih gospodarskih djelatnosti u samom gradu. Važan čimbenik razvoja pojedine morske komune je njezina luka. Zadar je imao luku koju su stvorili Liburni u 4. stoljeću prije Krista. Ona se konstantno nadograđivala te je tijekom srednjeg vijeka bila jedno od najvećih trgovačkih središta na istočno-jadranskoj obali. Kao takva, bila je mjesto okupljanja trgovaca i pomoraca raznih kultura. Zadar se, kao kontinuirano naseljeno područje od antike do srednjeg vijeka, postupno razvijao. U srednjem vijeku je predstavljao organiziranu društvenu cjelinu oko koje su razne države i vladari vodili mnoge sukobe. Navedeno se najbolje dokazuje time da je Zadar bio političko sjedište Dalmacije većinu srednjeg vijeka (Klaić i Petricioli, 1976: 62-63).

## Zadar u ranom srednjem vijeku

Nakon pada Zapadnog Rimskog Carstva, Zadar je bio pod bizantskom vlašću, što je dodatno potvrđeno Aachenskim mirom 812. godine, kojim je Dalmacija utvrđena kao bizantska tema sa sjedištem u Zadru (Budak i Raukar, 2006: 100-101). Drugim preustrojem bizantske Dalmacije na Donju i Gornju Dalmaciju, Zadar je postao sjedištem Donje Dalmacije. Bizant je usporedno pratio razvoj Zadra kao dalmatinskog sjedišta s razvojem Venecije. Venecija se nakon Aahenskog mira sve samostalnije razvijala kao nova talasokratska republika. Svojim rodbinskim vezama povezala se s Bizantskim i Otonskim Carstvom te si tako osigurala mir sa sjevera i s juga. Mletačka nastojanja za prisvajanjem istočne jadranske obale posebice su bila vidljiva u vremenu dinastičkih sukoba sinova Stjepana Držislava (Turza, 2016: 6-8). Dalmacija je za vrijeme dinastičkih sukoba bila pod vlašću Bazilija II. Prema Ivanu Đakonu, dalmatinski gradovi su zbog sukoba poslali pozive za pomoć Veneciji. Jedan od poziva za pomoć je poslao i Zadar. Petar II. Orseolo je dobio odobrenje Bazilija II. da zauzme područje od Osora do Dubrovnika što je i učinio 1000. godine. Navedenim pohodom je Zadar po prvi put završio pod

mletačkim vrhovništvom. Nakon protjerivanja Orseola iz Venecije tridesetih godina 11. stoljeća, na vlast u Zadru je ponovno došla lokalna obitelj Madijevci koja je nosila bizantsku titulu nasljednog stratega. Predstavnik obitelji u to vrijeme bio je Grgur Madijevac kojeg je Mihajlo IV. dao zatočiti zbog sumnje da je želio povećati dalmatinsku autonomiju. U hrvatskoj historiografiji vode se polemike oko toga je li ikada, i u kojoj mjeri, Zadar bio pod vlašću hrvatskog kralja ili kneza. Jedini kralj za kojega možemo tvrditi da je imao vlast nad Zadrom je bio Stjepan I. Dokaz da je bio pod njegovom vlašću je ponovno osvajanje Zadra pod duždem Dominikom Kontarinijem 1050. godine. Venecija je u 11. stoljeću i dalje bila podložna Bizantu te je pravo vlasti nad dalmatinskim komunama morala dobiti iz Konstantinopola. Zadar je stoga imao nekoliko vladara. Komplikiranost vlasti u Zadru najbolje se prikazuje u tome što su Zadrani 1095. godine priznali bizantsku carsku vlast. Razdoblje u kojemu Venecija ima pravo vlasti nad Zadrom završava Kolomanovim osvajanjem Zadra 1105. godine (Budak i Raukar, 2006: 100-101).

## Sukob Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva i Venecije oko Zadra

### Kolomanovo osvajanje Zadra

Smrću posljednjeg hrvatskoga kralja Zvonimira 1089. godine, ugarski kralj Ladislav je prešao Dravu te osvojio Slavoniju. Njegov pohod nastavlja njegov nećak Koloman. On se sukobio s Petrom Snačićem kod Gvozda 1097. godine te je pobijedio. Nakon pobjede se okrenuo osvajanju Dalmacije te je potporu za zauzimanje dobio od Bizantskog Carstva. U Biogradu se 1102. okrunio za kralja Dalmacije i Hrvatske. Prema navodima Nade Klaić, nakon krunidbe se okrenuo gradovima koji nisu htjeli priznati njegovu vlast – Splitu, Zadru i Trogiru. Ističe i razloge zbog kojih se nisu htjeli predati. Parafrazirajući Tomu Arhiđakona, ističe da se nisu htjeli pokoriti panonskom kralju za kojega nisu znali je li uopće kršćanin. Ostala pitanja koja su dovela do zatvaranja gradskih zidina su pitanje tributa, odnosno hoće li se povisiti te najvažnije pitanje o tome što će se dogoditi sa stečenom autonomijom komune. Zadrani su popustili te omogućili svečani ulazak Kolomanu i njegovoj vojsci 1105. godine. Dokaz o njegovom ulasku u grad je vidljiv u epitafu upisanom na zvonik samostana sv. Marije. Kralj je obećao osvojenim komunama nastavak prakticiranja autonomije u biranju biskupa, vijeća te priora. Uveo je porez na lučke pristojbe koji je bio novitet. Prva stvar koju je obećao, a zatim prekršio, je promjena pozicije priora pozicijom kneza koji je bio kraljev čovjek. Navedenom zamjenom, zadarski se patricijat našao u teškoj poziciji jer više nisu

imali ulogu u biranju priora. Također, Koloman u Zadru i ostalim dalmatinskim komunama ostavlja kraljevu vojsku te vrhovnog vojnog zapovjednika. Zadar nakon osvajanja ostaje glavnim gradom Dalmacije. Nakon što je osvojio Dalmaciju, Koloman se vratio u Ugarsku gdje je vodio dinastičke borbe zbog kojih je izgubio pokroviteljstvo Bizantskog Carstva nad Dalmacijom. Bizant je stoga upravljanje dalmatinskim komunama prepustio Veneciji koja je 1115. godine zauzela Biograd, Rab i Zadar (Klaić i Petricioli, 1976: 174).

### Križarsko osvajanje Zadra

Zadar je ponovno u ruke Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva došao pod vladavinom Bele III. On je 1180. godine, nakon smrti Manuela I. Komnena, vratio većinu teritorija kojeg je Manuel osvojio, kao i Zadar. Belu III. Zadrani prozivaju svojim kraljem. Mlečani su to prihvatili samo formalno jer se nisu mogli pomiriti s gubitkom Zadra kao važne strateške pozicije koja se mogla, ako ju oni ne kontroliraju, razviti u aristokratsku republiku. Tadašnji mletački dužd, Enrico Dandolo, 1188. godine je pokušao ponovno osvojiti Zadar. Njegovi pohodi na Zadar, kojih je sveukupno bilo tri, u povijesti su ostali zapamćeni isključivo kao pokušaji. Ponovno mletačko osvajanje Zadra dogodilo se tek 1202. godine uz pomoć križara (Budak i Raukar, 2006: 174). Velika križarska vojska se obratila Veneciji za prijevoz križara brodovima do Sirije. Venecija je pristala na dogovor te je izradila ogromne brodove. Kada su vođe križarskih vojski trebale platiti put nisu imali dovoljno sredstava. Venecija, koja je bila izuzetno spretna, domišljata i proračunata Republika, se odlučila na prijevoz križara pod uvjetom da joj pomognu osvojiti Zadar. Došlo je do raskola između križarskih redova jer su jedni smatrali da se kršćanski gradovi ne bi trebali napadati, dok su drugi osvajanje Zadra vidjeli kao podmirenje duga (Chapin Lane, 2007: 51). Križarska vojska je pred iznimne zadarske zidine stigla 10. studenog 1202. godine. Križarima su se one činile neprobojnim bedemom. Domaće je stanovništvo na zidine izvjesilo križeve, ali uzaludno. Nakon probijanja lanaca na ulazu u zadarsku luku, križari su se iskricali na kopno te počinili užasne pokolje. Zbog pokolja većina stanovništva je pobjegla na područje Nina i Biograda koji su se tijekom povijesti pokazali kao sigurne oaze za zadarsko stanovništvo u potrebi. Grad i gradske zidine bile su devastirane. Križari su ostali u samom gradu tijekom zime te su opljačkali sve što su mogli. Prezimali su krađom stoke i drugih dobara domaćeg stanovništva. Križarsko osvajanje ostavilo je ogroman utisak na Zadar jer ga je ekonomski, gospodarski i populacijski unazadilo. Ekonomsko i građevinsko blago Zadra je time bilo pokradeno i razrušeno te se grad ponovno trebao dizati

iz temelja. Dokaz o povratku stanovništva u grad vidi se u ispravi zadarskog kneza Domalda iz 1204. godine. Navedenom je ispravom samostanu sv. Kuzme i Damjana darovao crkvicu svetog Dimitrija. Ispravom se isto tako može uočiti da je došlo do upravne obnove komune. Venecija je svoju potpunu moć nad Zadrom stekla 1216. godine kada se Andrija II Arpadović odrekao svojih kraljevskih prava nad Zadrom kako bi otišao u križarski rat (Šanjek, 2003; 195-198). Sljedećom velikom pobunom 1243. Zadrani su izgubili pravo autonomnog biranja kneza te je novog kneza biralo Veliko vijeće u Veneciji. Zadar je pod mletačkom upravom postao glavni grad Mletačke Dalmacije kao važno mletačko trgovačko, gospodarsko te vojno središte (Budak i Raukar, 2006: 180).

## **Zadar – Ludovik Anžuvina i Ladislav Napuljski**

U 14. stoljeću su se poboljšale veze Zadra s okolnim hrvatskim plemićima te su Mlečani strahovali zbog moguće pobune. Povod za ponovnu opsadu Zadra bio je odlazak četiri odvažna patricijska Zadrana s poklonima u Bihać kako bi se priklonili Ludoviku Anžuvincu koji je spremao vojsku za zaposjedanje Dalmacije. Dužd Andrija Dandolo saznao je za to te je poslao kopnenu i pomorsku vojsku u opsjedanje grada. Glavni izvor kojim je opisana mletačka opsada je anonimno djelo „Opsada Zadra“, a sumnja se da joj je autor Nikola Matafar, tadašnji zadarski biskup. Opsada je započela 1345. godine. Zadrani su u pomoć pozvali Ludovika koji je obećao doći s vojskom braniti Zadar. Zadrani su, puni hrabrosti i odlučnosti, odolijevali stalnim mletačkim napadima. Odolijevanje napadima i privrženost samom Ludoviku su najviše poticali lokalni plemići koji su se bojali mletačke odmazde ako padnu pod mletačku vlast. S vremenom, Mlečani su ponudili novčanu nagradu Ludoviku za predaju Zadra i ostalih dalmatinskih komuna. Ludovik nije pristao na to. Zadrani se nisu predali te 1346. godine u Zadar dolazi sam Ludovik kojemu predaju ključeve grada. S njime dolaze Stjepan Lacković i Stjepan Kotromanić. Zbog izdaje Ludovikovog plana osvajanja utvrde podno Zadra, Mlečani su lako odbili njegovu vojsku te mu nanijeli bolan poraz. Kralj je shvatio da se Zadar bez jake mornarice ne može obraniti te ga napušta. Nakon njegovog odlaska pučani postaju bijesni. Plemići, koji su im mjesecima govorili kako će ih Ludovik obraniti te kako se trebaju junački boriti do njegovog dolaska, su postali glavni krivci u očima pučana. Glad i razvoj bolesti zbog kopnene i pomorske opsade Zadra doveli su do velikih nemira unutar grada. Dogodio se ustanak pučanstva protiv plemića 1346. godine. Vođe ustanka su bile ubijeni kao primjer svim ostalima koji pokušaju nauditi patricijima. Zadrani su polako ostajali bez spremljenih zaliha hrane te

su se, razočarani, odlučili za predaju 1346. Mlečani su pri ulasku u grad srušili velike zadarske zidine kako se grad više ne bi mogao braniti, odveli su nekoliko zadarskih plemićkih obitelji u ropstvo u Veneciju, izdali proglas o predaji oružja kako se ne bi više imali s čime braniti te donijeli odredbu prema kojoj u Zadru ne smije biti zaliha više nego li potrebnih za četveromjesečnu obranu grada. Venecija je navedenim mjerama dodatno utvrdila svoj položaj u Zadru te provela dodatni teror nad zadarskim stanovništvom koje je bilo dodatno oporezivano zbog novčanih sredstava potrošenih u opsadi Zadra (Klaić i Petricioli, 1976: 298-311). Već 1348. godine je potpisano primirje između Mlečana i Ludovika kojim su mu Mlečani plaćali danak kako bi ga odvratili od ponovnog pokušaja zauzimanja Zadra. On se nije odrekao dalmatinskih gradova te je ušao u savez s Genovom i rimsko-njemačkim carem Karlom IV. Luksemburškim usmjerenim protiv Mletačke Republike. Nije napao dalmatinske komune kao što su se sami Mlečani nadali, već se odlučio na direktan napad na područje Venecije. Pripremio je vojsku te 1356. godine dolazi do Trevisa što je natjeralo Mlečane na pregovore. Potpisao je Zadarski mir kojim su se Mlečani odrekli prava na istočno-jadransku obalu, stoga i Zadra. Temeljem tog mira u prosincu 1357. godine su Zadrani protjerali mletačke trgovce iz grada. Nakon odlaska Mlečana su prestale brojne ekonomsko-gospodarske zabrane te se Zadar u nadolazećem razdoblju ekonomski oporavio od silnih nameta. Također, Ludovik je još jednom potvrdio autonomiju Zadra u odlučivanju o pitanjima u vezi s gradskom upravom (Raukar i suradnici, 1987: 30). Područje Zadra bilo je pod vlašću Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva sve do 1409. godine. Navedene godine Ladislav Napuljski je prodao Dalmaciju Veneciji za 100 000 dukata. S tim novcem se nadao kupiti Umbriju (Klaić i Petricioli, 1976: 367-369). Zadrani su se, čim su čuli za prodaju, suprotstavili ugarsko-hrvatskim odredima unutar zidina te su podigli mletački barjak na crkvu svetog Marka i poslali izaslanstvo u doček mletačke galije. Mletačka vlast nad Zadrom je dodatno utvrđena kada on biva uvršten u Stato da Mar, odnosno Mletačke prekomorske posjede (Raukar i suradnici, 1987: 61).

## **Svakodnevni život u srednjovjekovnom Zadru**

### **Zadarsko stanovništvo**

Rijetki se gradovi mogu pohvaliti kontinuiranom naseljenošću gradskog prostora kao Zadar koji u 4. stoljeću prije Krista trajno naseljavaju Liburni. Prema pretpostavkama, grad je u 4. stoljeću brojao između 20 000 i 25 000 stanovnika. U ranom srednjem vijeku



dolazi do miješanja romanskog i slavenskog stanovništva. Hrvatsko stanovništvo u razvijenom srednjem vijeku je naseljavalo zadarsko zaleđe te su Mlečani zakonom iz 1243. trajno zabranili naseljavanje Hrvata u Zadar kako se ne bi pomiješali s romaniziranim stanovništvom. Zanimljivo je to što Hrvati nisu smjeli trajno naseljavati sam grad Zadar, a pri dolasku pape Aleksandra III. u Zadar 1177. godine je kardinal Bozan, papina pratnja, zabilježio da se papi pjevalo na hrvatskom jeziku. Padom Zadra pod Mlečane 1202. je Zadar praktički ostao bez stanovništva. Ekonomski napredak do tada je bio upropašten u nekoliko mjeseci zimovanja križara u Zadru. Prvi popis zadarskog stanovništva je proveo anonimni zapisničar koji je zabilježio da je u Zadru 1291. godine živjelo 8698 stanovnika. Navedena brojka se treba promatrati s zadržkom jer su se popisivali muški nositelji civiteta, a ne svi stanovnici Zadra. Pred kraj srednjega vijeka zadarsko se zaleđe potpuno ispraznilo. Razlog enormnom praznjenju te bježanju u grad su bili stalni napadi akindžija i vlaha na dalmatinsko zaleđe nakon pada Hercegovine 1482. godine. Prema popisu zadarskog stanovništva iz 1527. godine, koji donosi i popis obrtničkih zanimanja, Zadar je brojao 6903 stanovnika. Zajedno s varoši brojao je 8051 stanovnika. U navedenom se vidi pad broja stanovnika koji imaju civitet, ali se vjerojatno povećao broj stanovnika koji nisu bili nositelji civiteta unutar zidina grada (Graovac, 2004: 51-72). Zadar je raznim mjerama poticao naseljavanje stranog stanovništva. Brojni stanovnici Firence su se naseljavali na područje oko Zadra. Prema zadarskom statutu iz 1305. godine stranac, da bi mogao postati građaninom Zadra, je morao živjeti u Zadru s obitelji u vlastitoj kući te mu je građanstvo odobravalo Veliko vijeće. Također, poticali su se drugi stanovnici da se nasele na način da ako se sa cijelom obitelji dosele u Zadar te se zaposle, prvih 5 godina ne moraju plaćati komunalne dadžbine (Matijević, 2020; 36-48). Na broj stanovnika u Zadru je tijekom razvijenog i kasnog srednjeg vijeka iznimno utjecala epidemija kuge. Navodi se kako je kuga poharala Zadar najmanje 25 puta. Prvotno je bila donesena brodovima iz Italije. Kasnije je donesena i iz Bosne jer je Zadar bio luka za prodaju i prijevoz bosanskih proizvoda (Ravančić, 2004:14).

## Zadarska uprava

Brojne smjene vlasti u Zadru tijekom srednjeg vijeka su različito utjecale na unaprjeđenje zadarske komune. Dolaskom Kolomana, Zadrani su dobili autonomnost u biranju svog biskupa, načelnika i sudstva, ali im je knez bio kraljev podanik i službenik. U 12. stoljeću knezovi su zamijenili priore. Pojavom knezova počelo se razvijati komunalno uređenje. U tom procesu najbitniju ulogu je odigrala Venecija. Glavnu i vrhovnu civilnu vlast u komuni

imao je knez. Ispod njega je bilo patricijsko Veliko vijeće koje je donosilo odluke o novim propisima, povlasticama, davanju građanstva, davanju zemlje u zakup, biranju sudaca itd. Malo vijeće su činili knez, sudci te određeni broj vijećnika koji su služili za rješavanje manje bitnih problema te su bili podložni Velikom vijeću. Birani u Veliko i Malo vijeće su prvenstveno mogli biti svi punoljetni građani. Prema Zadarskom statutu svaki građanin bio je punoljetan s 15 godina. Mletačka uprava donijela je Zadarski statut 1305. godine, kojim se, ponajviše, ograničavalo miješanje zadarskog, romaniziranog, i slavenskog, hrvatskog stanovništva. Opisano je vidljivo u zabrani Zadrani da bude jamac Slavenu. Zanimljiva je također odredba koja navodi da žena koja je oženjena za Slavena nema pravo na imovinu osim ako se Slaven ne preseli na područje Zadra ili njegovih kotara. Navedene odredbe bile su usmjerene protiv približavanja Zadrana značajnim brijunskim knezovima (Matijević, 2020; 36-38). Odredbe su također pokazale da su žene u Zadru imale pravo nasljeđivanja imovine – što je vidljivo i u sačuvanim oporukama iz tog doba (Homa, 2004; 6-7).

## Zadarska ekonomija

Zadarska ekonomija nije prestajala s vlastitim razvitkom unatoč brojnim previranjima oko vlasti u samom gradu. Brojni nameti i zakoni o carinama su štetili lokalnim trgovcima, plemićima i obrtnicima, ali oni su se morali prilagođavati navedenim okolnostima kako bi mogli prehraniti svoju obitelj te joj osigurati ekonomsko blagostanje. S obzirom na važnost soli pri očuvanju hrane u srednjem vijeku, važna gospodarska grana Zadra bila je upravo proizvodnja soli. Ovdje je ključnu ulogu imala paška solana, koja je zapošljavala velik broj ljudi, a zadarski su trgovci sol kupovali i preprodavali po višoj cijeni. Mnogo Zadrana je radilo u brodogradilištima. Nekoliko puta spomenuta luka je i proizvodila nove brodove. Ostale profesije koje su bile zastupljene su; drvodjelci, zidari, klesari, bačvari, škrinjari, kovači, mačari, krojači, kožari, mesari, mlinari, pekari, krčmari, kirurzi i drugi. Zanimljiva je raznolikost zanimanja. Ona je Zadranima pružala samodostatnost. Zadarsko zaleđe, koje je bilo veće nego je danas služilo je za bavljenje poljoprivredom, ratarstvom i stočarstvom. Zadrani su stoga imali sve svoje, domaći kruh, vino, meso, povrće itd. U popisu zanimanja iz 1527. navodi se kako su u gradu bili kirurg i obični liječnik. Opisana širina zanimanja iz koje proizlazi komunalna samodostatnost je čist primjer razvijenosti grada u srednjem vijeku. Mnogi gradovi nisu imali ni slične uvjete. Zadrani su iz svojih luka izvozili vino na Krk, žito u Veneciju odakle bi onda Mlečani to isto žito transportirali po cijelom Mediteranu, soljenu ribu, stoku, sir, vunu i dr.

Također su transportirali ostalu robu iz ostatka Hrvatske i Bosne i Hercegovine poput konja, kože, sira, drvene građe, voska, meda i dr. Dok je Zadar bio pod ugarsko-hrvatskim kraljem, trgovina je bila slobodnija nego u vrijeme kada je Zadrom upravljala Venecija. Naime, Venecija je u Zadru vidjela iskusnog i dobro potkovanog konkurenta u Jadranskom moru koji se bez njezinog uplitanja i uz malo samostalnosti mogao pretvoriti u aristokratsku republiku poput Dubrovnika. Navedeni razlozi su u Mlečanima probudili strah od konkurencije jer je Jadransko more bilo njihov zaljev u srednjem vijeku. Mlečani su stoga nametnuli brojne carine, pri svakoj pobuni napadali plemstvo te ograničavali izvoz. Primjer carina kojima je Venecija pokušala osigurati monopol nad Jadranom je ugovor iz 1487. godine kojim su Mlečani dogovorili godišnji otkup  $\frac{3}{4}$  paške soli. Ovim potezom postigli su monopol nad izvozom soli kao i financijski monopol. Glavno platežno sredstvo bio je venecijanski dukat i srebrni groš te su cijenu dogovorene soli sami uvjetovali. Četvrtina preostale soli bila je nedostatna za razvoj trgovaca te kada bi ju zadarski trgovac kupio više bi izgubio nego li zaradio jer bi mletački trgovac istu sol prodao za manju cijenu. Drugi namet kojim se ograničilo trgovanje Zadrana bila je zabrana prodavanja vlastitih proizvoda bilo kome osim Veneciji. To je izazvalo revolt kod nekolicine plemića u 15. stoljeću jer su sve ostale dalmatinske komune mogle prodavati vlastite proizvode kome su god poželjele. Treći dokaz pokušavanja uništenja zadarske moći, ekonomije i optimizma vidi se u tridesetpostotnom oporezivanju trgovine u zadarskoj luci. Sav prikupljeni porez je odlazio u Veneciju. Navedenim primjerima vidljivo je kako je Zadar predstavljao izravnu ekonomsku prijetnju Veneciji iako je bio mnogo slabijeg novčanog statusa i slabije tehnološki razvijen nego li ona (Raukar i suradnici, 1987: 76-92).

## Zadar i crkveni redovi

Zadarska biskupija osnovana je u antici. U ranom srednjem vijeku, zadarski biskup Donat, današnji zadarski zaštitnik, izgrađuje crkvu posvećenu Svetom Trojstvu. Navedena crkva danas je nazvana po njemu. Ona predstavlja jedno od najboljih predromaničkih građevinskih pothvata u Europi. Biskupijska mreža je, zahvaljujući antičkom kontinuitetu, bila razvijenija na istočnoj jadranskoj obali nego u kontinentalnom djelu Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. Mletačka Republika je 1154. godine izdvojila Zadarsku biskupiju radi lakšeg usklađivanja crkvene uprave. U Zadru su djelovali mnogi crkveni redovi. Benediktinci su u Zadru osnovali samostan svetog Krševana 1175. godine i ženski benediktinski samostan svete Marije 1066. godine (Budak i Raukar, 1976: 270-273). Franjevci su izgradili crkvu i samostan sv.

Frane u gotičkom stilu 1283. godine. Dominikanci su došli na poziv Pavla Dalmatinca. Osnovali su samostane koji su bile ujedno i škole za izobrazbu. Osnivaju samostan svetog Dominika 1228. godine. Oni su u Zadru 1495. godine osnovali prvo sveučilište na području današnje Hrvatske. Na njemu se moglo se studirati teologiju i filozofiju (Šanjek, 2003: 248-252.). Opisanim se da zaključiti kako Zadar nije kaskao za Europom u građevinskim i obrazovnim pravcima. Dapače, kontinentalnom dijelu Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva bio je primjer razvijenog grada kakvi su se mogli pronaći jedino u Italiji.

## Zaključak

Zadar je u srednjem vijeku izrastao u jednu od najvažnijih dalmatinskih komuna, ponajviše zahvaljujući svom geostrateškom položaju, razvijenoj luci i unutarnjoj gospodarskoj strukturi. Grad je funkcionirao kao snažno trgovačko i obrtničko središte povezano s unutrašnjošću Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva i Bosne. Zadrani su kroz svakodnevne djelatnosti – od brodogradnje do proizvodnje hrane – gradili temelje gradske samodostatnosti. Iako su bili izloženi snažnim političkim pritiscima, posebno od strane Venecije, koja je u Zadru prepoznala potencijalnog konkurenta na Jadranu, grad je uspio očuvati kontinuitet svoga razvoja. Venecijanska vlast često je ograničavala gospodarski napredak Zadru namećući trgovačke monopole, ali su građani i plemići održavali lokalnu koheziju i političku mudrost, prilagođavajući se trenutnim silama u svrhu očuvanja interesa zajednice. Smjene vlasti nisu slomile duh grada, već su ga učinile otpornijim i politički vještijim. Zadar se u srednjem vijeku ne ističe samo kao poprište sukoba velikih sila, već i kao primjer komune koja je razvijala vlastite mehanizme zaštite autonomije, čime je osigurala gospodarski opstanak i društvenu stabilnost u složenim povijesnim okolnostima.

## Summary

### *Zadar in the Middle Ages*

*The paper analyzes the political, military, social, and economic aspects of life in Zadar from the early to the late Middle Ages. Special emphasis is placed on the conflicts between the Kingdom of Hungary-Croatia and the Republic of Venice, including Koloman's conquest and the Crusader capture of Zadar in 1202. The study also explores relations with Louis of Anjou and Ladislaus of Naples, as well as the political maneuvers that shaped the city. Beyond political history, the paper examines the everyday lives of citizens, with a focus on crafts, administration, maritime affairs, and trade. It also discusses the strategic importance of Zadar's geographic position and its natural resources. Church history*

occupies a significant place in the research, particularly the role of religious orders in education and culture. An interdisciplinary approach provides a comprehensive insight into Zadar as an important Dalmatian center that, despite wars and hardships, preserved its distinctiveness, autonomy, and economic vitality thanks to the resilience and ingenuity of its inhabitants.

**Keywords:** Republic of Venice, Louis of Anjou, Ladislaus of Naples, religious orders

## Popis literature

### Knjige:

1. Budak, Neven; Raukar Tomislav, 2006. *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, Školska knjiga, Zagreb.
2. Chapin Lane, Frederic, 2007. *Povijest Mletačke Republike*, Golden marketing, Zagreb.
3. Klaić, Nada; Petricioli, Ivo, 1976. *Zadar u srednjem vijeku*, Filozofski fakultet Zadar, Zadar.
4. Raukar, Tomislav; Petricioli, Ivo; Švelec, Franjo; Peričić, Šime, 1987. *Zadar pod mletačkom upravom 1409-1797*, Novi List, Zadar.
5. Šanjek, Franjo, 2003. *Povijest Hrvata – srednji vijek*, Školska knjiga, Zagreb.

### Mrežni izvori:

1. Benyovsky Latin, Irena. »Mobilnost i umreženost mletačkih kneževa u istočnojadranskim gradovima od kraja 13. stoljeća do Zadarskoga mira (1358.).« *Povijesni prilozi* 40, br. 61 (2021) <https://doi.org/10.22586/pp.v40i61.17006> (pristup ostvaren 29.4.2025.)
2. Graovac, Vera, 2004. »Populacijski razvoj Zadra.« *Geoadria* 9, br. 1 : <https://doi.org/10.15291/geoadria.129> (pristup ostvaren 7.4.2024.)
3. Homa, Sonja. »Kultura svakodnevice u srednjovjekovnom Zadru.« *Povijesni prilozi* 23, br. 27 (2004) <https://hrcak.srce.hr/28007> (pristup ostvaren 29.4.2025.)
4. Jović, Vedrana. »Jugoistočni potez zadarskih zidina. Povijesni razvoj od antike do kasnog srednjeg vijeka.« *Radovi zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 52 (2010) <https://hrcak.srce.hr/63866> (pristup ostvaren 29.4.2025.)
5. Matijević, Ruža, 2020. »Stranci i pridošlice u srednjem vijeku«, *diplomski rad*. Sveučilište u Zadru. [https://zir.nsk.hr/en/islandora/object/unizd%3A5179/datastream/PDF/view](https://zr.nsk.hr/en/islandora/object/unizd%3A5179/datastream/PDF/view) (pristup ostvaren 7.4.2024.)
6. Ravančić, Gordan. »Prilog proučavanju Crne smrti u dalmatinskom gradu (1348.-1353.) - raspon izvorne građe i stanje istraženosti na primjerima Dubrovnika, Splita i Zadra.« *Povijesni prilozi* 23, br. 26 (2004) <https://hrcak.srce.hr/22244> (pristup ostvaren 29.4.2025.)
7. Turza, Tena, 2016. »Razvoj Mletačke Republike kao trgovačke i pomorske sile«, *Završni rad, Sveučilište u Osijeku*, <https://repozitorij.ffos.hr/islandora/object/ffos%3A608/datastream/PDF/view> (pristup ostvaren 7.4.2024.)